

L'urs brin – biologia e cumportament

■ L'urs brin (*ursus arctos*) appartegna als urs gronds. Ses parents èn l'urs da glatsch, l'urs malai, l'urs tibetan, l'urs dals lefs, l'urs dals egliers, l'urs nair ed il panda. L'urs brin populescha en differentas sutspezias l'entira emisfera nord dal mund. En l'America ha el survegni il num popular «grizzly» (urs grisch), en l'Alasca ha el num «urs codiac». Ils pli gronds urs brins vivan en l'Alasca. Sch'els stattan sidretg pon els avair ina grondezza da fin 3 m e pasar fin 700 kg. L'urs brin che viva en las Alps è in urs baintant pli pitschen. El vegn fin 2 m grond e paisa en media circa 180 kg. Las femnas èn in pau pli pitschnas ch'els mastgels. Ellas pon avair in pais maximal da circa 150 kilos.

Derasaziun e spazi da viver

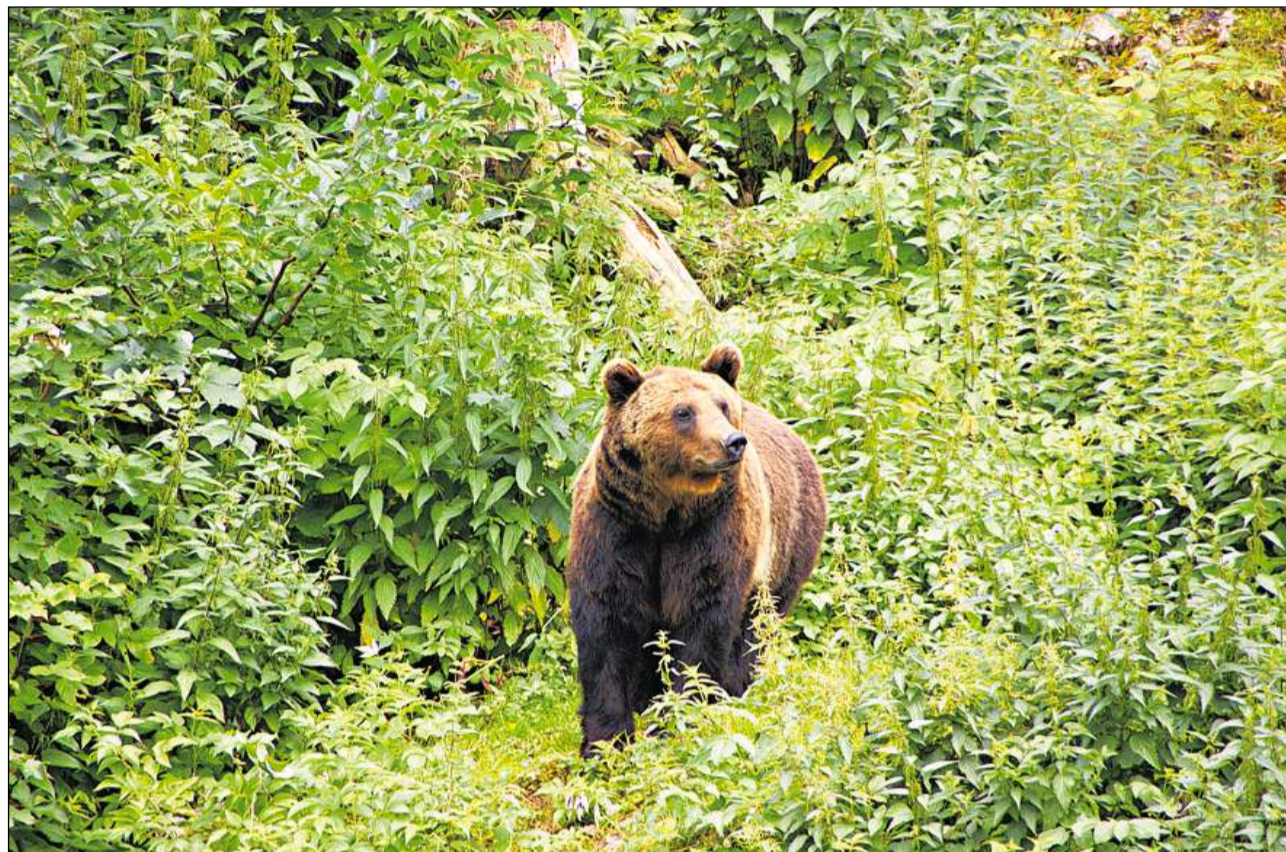
Oriundamain populavan ils urs brins quasi tut l'Europa, l'America dal Nord, l'Asia dal Nord e l'Asia Centrala. Ozendi chatt'ins en l'Europa colonias restantas da l'urs brin en las Abruzzas, en il territori alpin tranter la Svizra e la Slovenia ed en la

Muntogna dal Balcan. In pli grond dumber dad urs brins viva anc en las Carpatas, en la Scandinavia ed en la Russia dal Vest. En tut il mund vivan oz anc circa 200 000 urs brins. En l'Europa èn quai var 50 000. En las Alps dumbran ins var 40 urs.

Ils urs brins èn animals da guaud; els prefereschan regiuns da muntogna quietas cun guauds extendids. Senza l'influenza da l'uman fiss la Bassa dominada dapi passa 3000 onns da guauds da faus e da guauds maschadads e purschess in spazi da viver ideal per l'urs brin. Per ch'els urs hajan avunda da magliar, sto il guaud avair ina gronda purschida da plantas magliablas ed avunda animals da preda. L'urs brin ramassa nuschs-fau, glogns e pumaraida en ils cleragls ed als urs dal guaud, nua che sa sviluppa ina vegetaziun bassa cun chaglias da pumaraida e nua ch'i dat, ultra dals faus ch'èn dominants en tut il guaud, era ruvers. Per lur sien d'enviern dovrà il urs cuvels en la gripa spundiva.

Ils urs brins n'han nagina mimica exprimida sco ils lufs per exempel. Els giran sulets tras ils guauds e n'han strusch contacts socials ordaifer il temp ch'els èn en chalur il zercladur. La grondezza dal territori dependa da la purschida da nutriment – in urs brin sulet dovra ina surfatscha da 60 fin 100 kilometers quadrat. (Per cumparegliar: il Lai da Turitg è 100 kilometers quadrat).

Urs brin en ses ambient natural.

FOTO K.W. MÜLLER/PIXELIO

Ils urs brins n'han nagina mimica exprimida sco ils lufs per exempel. Els giran sulets tras ils guauds e n'han strusch contacts socials ordaifer il temp ch'els èn en chalur il zercladur. La grondezza dal territori dependa da la purschida da nutriment – in urs brin sulet dovra ina surfatscha da 60 fin 100 kilometers quadrat. (Per cumparegliar: il Lai da Turitg è 100 kilometers quadrat).

Ils urs brins n'han nagina mimica exprimida sco ils lufs per exempel. Els giran sulets tras ils guauds e n'han strusch contacts socials ordaifer il temp ch'els èn en chalur il zercladur. La grondezza dal territori dependa da la purschida da nutriment – in urs brin sulet dovra ina surfatscha da 60 fin 100 kilometers quadrat. (Per cumparegliar: il Lai da Turitg è 100 kilometers quadrat).

Ils urs brins n'han nagina mimica exprimida sco ils lufs per exempel. Els giran sulets tras ils guauds e n'han strusch contacts socials ordaifer il temp ch'els èn en chalur il zercladur. La grondezza dal territori dependa da la purschida da nutriment – in urs brin sulet dovra ina surfatscha da 60 fin 100 kilometers quadrat. (Per cumparegliar: il Lai da Turitg è 100 kilometers quadrat).

Nutriment

Ils urs brins èn omnivors e maglian tut. Els sa nutreschan per trais quarts vegetaricamain e per in quart d'animals. Per gronda part maglia l'urs pumaraida, ragischs, fritga, brumbels, sems ed erva. Plinavant sa nutrescha el dad insects e da lur larvas ed ama il mel d'avieuls selvadi.

Mintgatant tschiffa el ina mieu u maglia ovs dad utschels. Da temp en temp va el a chatscha e tschiffa lura animals pasculants sco nursas u arments, dentant era cadavens da selvaschina disgraziada na sdegna el betg.

Suenter il sien d'enviern na maglia l'urs brin anc betg fitg bier, perquai che sia digestiun sto l'emprim puspè vegnir en funcziun. Perquai perda l'urs la primavaira anc adina paisa. La stad maglia el alura in bun pau dapli, circa 10 kg a di. Latun maglia el tut tge ch'el po. Mintga di prenda el tiers in mez kilo. Quai è impurtant, perquai ch'el sto far reservas per il proxim sien d'enviern.

Ils urs brins han in nas fitg fin. Ultra da quai èn els opportunistes ed emprendan fitg spert. Han tscherts urs scuvi ina giada ch'i dat da magliar en vischinanza dals umans, perdan els lur tema natirala e turnan adina puspè tar questas funtaunas da pavel. Perquai èsi impurtant ch'il rument ed il cumpost carmalant na sajan betg cuntanschibels per l'urs. Per defender nursas e chauras d'animals da rapina prestan chauns da protecziun buns servetschs.

Scuntradas tranter l'uman e l'urs èn fitg raras. Els èn da natira fitg timids. Grazia a lur nas fin e lur udida eccellente pon ils urs guntgir ils umans a dretg temp. Perquai n'èsi strusch probabel ch'ins entaupia in urs. Sch'in urs sa drizza sidretg, n'è quai nagin segn da smanatscha. L'urs procura per ina meglra survista cun tegnaier ses nas en il vent. Privlus poi daventar, sch'ina scuntrada succeda sorprendentamain e l'urs defenda ina

funtauna da pavel, ubain ina ursa ses pitschens. Sch'ins scuntra in urs, èsi da far attent sin sasez cun vusch calma e da sa retrair senza curren.

Multiplicaziun e vita sociala

Ordaifer il temp da chalur (matg fin zercladur) vivan ils urs brins solitariamain en territoris da percurs fixs ch'els pon dentant era bandunar da temp en temp. Ils

Il culier cler è tipic per animals giuvens.

FOTO PD

urs brins europeics cuntanschan lur madrezza sexuala en la vegliadetgna da trais fin tschintg onns. Durant il temp da chalur a l'entschatta da la stad resta il mastgel per paucs dis ensem cun la femella per impedir che quella sa copuleschia danovamain. Savens persequiteschan numnadamain plirs mastgels la medema femella durant il temp da chalur.

Suenter il temp da purtanza che dura sis fin otg mais parturescha l'ursa in fin trais ursets che paisan mintgin ca. 300 grams. Els naschan en il cuvel d'enviern e tettan qua en il stgir. Ils ursets èn tschorvs cura ch'els naschan ed avran lur eglis pir suenter ca. quatter emnas. L'ursa als tezza quatter mais ed als accompogna enfin la fin da lur segund onn da vita; durant quel temp guntgescha ella strictamain il mastgel. L'ursa ha da far la pel plaina per mantegnair la survista. La mamma mussa a ses pitschens blers inshigns per chattar nutriment. Tuttina mora circa la mesadad da tut ils urs giuvens anc avant l'emprim anniversari. Suenter quel temp vagabundeschan ils animals giuvens fin a lur madrezza sexuala. onns. Ina femella è buna da parturir fin diesch giadas.

Sien d'enviern

L'urs brin è activ da di e da notg; tut tenor la situaziun da smanatscha è el dentant principalmain activ da notg. Ils urs

brins han chattà ina strategia particulara per surviver. Els maglian l'atun fin ch'els han tant grass per pudair surviver il paus d'enviern da 6 mais (october fin mars) en lur tauna senza magliar e baiver. La temperatura dal corp sa reducescha durant quest temp per quatter fin tschintg grads celsius e la respiraziun sin ina fladada per 45 secundas. La frequenza dal cor vegn quatter fin tschintg giadas pli plauna e sa retarda sin 8 fin 12 battidas la minuta.

Il sien d'enviern vegn stimulà da la mancanza da nutriment e da las temperaturas da l'aria sut 0 °C. Da bun'aura po l'urs interromper il sien d'enviern. Sch'els urs vivan en nossas regiuns en surveglianza dad umans na dorman els betg durant l'enviern: per l'ina vegnan els pavlads, per l'autra èn els exposads ad auters disturbis. En zoos scandinav dorman ils urs brins però durant l'enviern.

Da return en il Grischun

Ils urs brins han vivi durant millennis en noss guauds fin ch'els èn vegnids extirpads. L'onn 1904 han dus chatschaders schluppèttà en la Val Mingèr, sin territori dal Parc Naziunal fundà 10 onns pli tard, il davos urs da la Svizra. Schluppèttar in urs era da lez temp ina bravura che vegniva remunerada cun ina premia. L'urs vegniva considerà sco ina smanatscha per ils animals da chasa e perquai extirpà sistematicamain. Pli tard han ins anc vis singuls urs en la regiun dal Parc Naziunal, ma nagins n'èn restads pli ditg.

En l'Austria vivan oz circa 3 tozzels urs brins immigrads nà da la Slovenia. Ils davos urs alpines primars han survivì en il

Mitus «urs»

L'urs da cuvel era l'urs il pli starmementus che ha vivi sin terra. Els avdants dals cuvels han fatg chatscha sin el ed al han venerà avant radund 40 000 onns. Dissegns en cuvels dal temp da crap, ch'ins chatta anc oz en Frantscha ed en Spagna, mussan quai. Cura che l'urs da cuvel è mort ora circa 10 000 onns avant Cristus, han ils umans cumenzà a venerar l'urs brin. Anc oz datti cults dad urs (veneraziuns solennas, rituals). Pievels da chatschaders dal nord sepuleschan l'ossa da l'urs, suenter ch'els al han mazzà e mangià sia charn. Uschia po l'urs puspè returnar sin il mund. L'urs è il dieu dal guaud e per intgins pievels schizunt il retg dals animals. En paraulas ed en il teater arriva el adina puspè tar nus sco «cumpar urs» – per il pli sco in gnuogn paschaivel.

En l'America dal Nord èn ils urs brins baintant pli gronds ch'èn l'Europa.

FOTO PD

La preschentaziun:

Dossier «Urs brin».

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=738
www.chattà.ch